Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Катедра фольклористики
Центр фольклору та етнографії
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
Інститут україністики Варшавського університету
Естонський літературний музей

МІЖНАРОДНА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«СІМНАДЦЯТІ ФОЛЬКЛОРИСТИЧНІ ЧИТАННЯ, ПРИСВЯЧЕНІ ПРОФЕСОРУ ЛІДІЇ ДУНАЄВСЬКІЙ»

❖

28–29 травня 2026 року

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

«Вільні духом, сильні словом»

Київ – 2026

Сімнадцяті фольклористичні читання, присвячені професору Лідії Дунаєвській: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28–29 травня 2026 року). Київ, 2026.

УДК 398.82.81.008.069(477)(063)

Редакційна колегія: *Григорій СЕМЕНЮК, д-р філол. наук, проф., директор ННІ філології КНУ імені Тараса Шевченка; Олеся НАУМОВСЬКА, д-р філол. наук, проф., завідувачка катедри фольклористики ННІ філології КНУ імені Тараса Шевченка; Лариса ВАХНІНА, канд. філол. наук, зав. відділу української та зарубіжної фольклористики ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Піret ВООЛАЙД, д-р наук, проф., директорка Естонського літературного музею; Світлана ГРИЦЕНКО, д-р філол. наук, проф., зав. катедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики КНУ імені Тараса Шевченка; Любов КОПАНИЦЯ, д-р філол. наук, проф. катедри фольклористики КНУ імені Тараса Шевченка; Олена РОМАНЕНКО, д-р філол. наук, проф., заступниця директора ННІ філології КНУ імені Тараса Шевченка з наукової роботи; Оксана СЛІПУШКО, д-р філол. наук, проф., зав. катедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості КНУ імені Тараса Шевченка; Наталія СТІШОВА, канд. іст. наук, в. о. директора ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Лариса ШЕВЧЕНКО, д-р філол. наук, чл.-кор. НАН України, зав. катедри стилістики та мовної комунікації КНУ імені Тараса Шевченка; Катаржина ЯКУБОВСЬКА-КРАВЧИК, д-р наук, проф., директорка Інституту україністики Варшавського університету.*

Відповідальна за випуск: *Олеся НАУМОВСЬКА*

Матеріали подано в авторській редакції. За зміст і достовірність викладених відомостей, цитат і посилань відповідальність несуть автори.

Адреса оргкомітету: катедра фольклористики ННІ філології КНУ імені Тараса Шевченка, 01601, Україна, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 14, ауд. 135–136. Е-пошта: folk.conference@gmail.com

© Автори тез, 2026

© Катедра фольклористики ННІ філології КНУ імені Тараса Шевченка, 2026

Надія СЕНЧИЛО-ТАТЛІЛІОҒЛУ
Університет Ататюрка (Ерзурум, Туреччина)
кандидат філологічних наук, доцент

Наталія ХОМЕНКО
КНУ імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
кандидат філологічних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ПАТЕРНІВ В УКРАЇНСЬКИХ ТА ТУРЕЦЬКИХ КАЗКАХ У КОНТЕКСТІ ІДЕНТИЧНОСТІ

У сучасному глобалізованому світі культурні кордони стають все менш чіткими, тому вивчення механізмів збереження та трансформації національної ідентичності набуває особливої актуальності. Народна казка як один із найстійкіших жанрів фольклору, акумулює в собі не лише розважальний, але й глибоко дидактичний та ідентифікаційний потенціал. Вона виступає своєрідним культурним кодом, який регулює поведінку індивіда в соціумі. Казка пропонує вже готові моделі реагування на життєві виклики та формує уявлення про добро і зло.

Особливий інтерес у цьому контексті становлять українсько-турецькі фольклорні паралелі. Незважаючи на географічну віддаленість, різне релігійне та історичне тло, казкові традиції цих двох народів демонструють типологічну подібність (Senchylo-Tatlilioglu, 2022). Це ставить перед дослідником низку важливих запитань: чим зумовлена ця подібність? Які моделі поведінки є універсальними, а які виявляють національну специфіку? Як казка транслює гендерні уявлення та сімейні цінності? Відповіді на ці запитання дозволять глибше зрозуміти як формуються національні ідентичності.

Ключовим поняттям нашого дослідження є «культурний патерн». Ми розуміємо його як усталену, повторювану модель

поведінки, мислення або сприйняття, яка є характерною для членів певної лінгвокультурної спільноти (Бацевич, 2007). Патерни можуть бути як усвідомлюваними (етикет, звичаї), так і реалізовуватися на рівні підсвідомих настанов.

На мотеріалі казок можна виокремити сюжетні патерни – типові сюжетні схеми (пошук нареченої, боротьба зі змієм, звільнення від чаклунства); композиційні патерни – сталі формули зачину («Жили собі...», «Bir varmış, bir yokmuş...») та кінцівки; поведінкові патерни – стереотипні дії персонажа (обдурювання, допомога, зрада, гостинність тощо). У роботі ми зосереджуємося, насамперед, на поведінкових патернах, оскільки саме вони безпосередньо корелюють із реальними моделями соціальної взаємодії. Казка пропонує, насамперед, звичаєві та моральні взірці патернів поведінки, які найчастіше засвоюються слухачем чи читачем.

Аналіз казок дозволяє зрозуміти, що багато поведінкових патернів в українських і турецьких текстах збігаються. Найпоказовішим є образ лисиці, яка в обох традиціях втілює хитрість та винахідливість. Лисиця однаково успішно обдурює ведмедя, вовка, рибалку; вона вдає мертву, симулює хворобу, використовує лестощі. Це дозволяє говорити про універсальність архетипу трикстера, що сягає корінням давніх міфологічних уявлень.

Проте патерн шлюбної пропозиції в казках про тварин виявляє суттєву відмінність. У турецькій казці «Самотня лисиця» («Dul Tilki») ініціатива в створенні сім'ї належить виключно чоловікові-котові. Лисиця лише шукає нагоди для знайомства і очікує пропозиції. В українській казці «Пан Коцький» ситуація дзеркально протилежна: саме лисиця активно пропонує котові стати її чоловіком. Ця різниця маркує відмінності в традиційних гендерних уявленнях. Українська народна культура, принаймні

на рівні казкового наративу, допускає жіночу ініціативу в родинних справах більшою мірою, ніж турецька.

Цікаво, що патерн гостинності, який реалізується в обох казках (запрошення звірів на бенкет із дарами: мед, городина, м'ясо), залишається тотожним – що засвідчує спільну для обох народів цінність гостинності, одну з найдавніших етичних універсалій.

Незважаючи на схожі поведінкові патерни, на рівні наративної організації (система персонажів, просторово-часові маркери) є відмінності. По-перше, це стосується типів героїв. Українська соціально-побутова казка часто оперує образами козака, коваля, діда, баби – персонажами, пов'язаними з аграрною культурою, ремісництвом, козацькою демократією. Турецька ж казка виводить на передній план падишаха, візира, бідного юнака, доньку падишаха – маркери османської ієрархічної системи з чіткою вертикаллю влади. По-друге, відрізняється простір дії. В українських казках дія переважно відбувається в реаліях осілого аграрного побуту: село, поле, млин, хата. Турецькі казки нерідко переносять події на базар, у палац, на яйлу (літні пасовиська) або кишлак (зимове поселення), що відображає напівкочовий уклад життя, поширений серед тюркських народів Анатолії. По-третє, традиційні формули зачину та кінцівки (Дунаєвська, 2009). Початок і закінчення в українських та турецьких народних казках виконує однакову жанрову функцію, але використовується різна образність. Українське «жили собі» налаштовує на побутову, майже реалістичну оповідь, тоді як турецьке «bir varmış, bir yokmuş» (було – не було) одразу маркує розповідь як вимисел.

Висновки

Отже, казка й досі допомагає передавати національні цінності з покоління в покоління. Через повторювані патерни вона

формує уявлення про належне, прийнятне, схвалюване в межах конкретної культури. У сучасних умовах, коли культурна пам'ять зазнає інтенсивних трансформацій під впливом війни та міграцій, дослідження фольклорних патернів набуває особливого значення. Воно дозволяє виявити ті глибинні структури, які забезпечують стійкість національної ідентичності навіть у кризові періоди. Для українських та турецьких казок значна частина базових поведінкових патернів є схожою. Це тільки підклеслює дію універсальних механізмів фольклорної творчості. Ключові відмінності виявляються не на рівні моральних настанов, а в реалізації гендерних ролей (патерн шлюбної пропозиції) та в наративних маркерах соціальної структури (типи героїв, простір дії, формули зачину).

Список використаних джерел

1. Бацевич, Ф. (2007). Словник термінів міжкультурної комунікації. Довіра.
2. Дунаєвська, Л. (2009). Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
3. Senchylo-Tatlilioglu, N. (2022). Ukrayna ve Türk halk masallarındaki tipolojik farklılıklar. In V Uluslararası Dede Korkut Türk Kültürü, Tarihi ve Edebiyatı Kongresi Kongre Kitabı (pp. 262–267). Farabi Yayınevi.